

והיה אפשר לפרש 'זהו כבודי' – רצוני שלא לקבל, ולא משום שעי"כ מתכבד אצל הזולת, וכענין שאמרו (בירושלמי ריש פאה) באמו של רבי ישמעאל שרצתה לשתות ממי רחצתו וסירב: 'הוא רצונה והוא כבודה' [וכ"ה בספר חסידים קנב: 'רצונו של אדם זהו כבודו']. וכן נראה מפשט דברי הרא"ש 'זהו כבודי – לשנוא מתנות'.

'לא, דומינא אדריה למזמנא...' לפירושו הר"ן ועוד, המוזמן ביקש את המזמין שיאסור עצמו אם לא יאכלנו הלה אצלו [או כגון שהיו מזמנים אותו גם במקום אחר, וחפץ לבוא אצל זה וביקשו שידיירונו אם לא יבוא. עפ"י תוס' יום טוב].

ויש מפרשים (ע' במאירי ועוד) כפי משמעות הלשון הפשוטה, שהמוזמן הדיר את המזמין אם לא יזמינו. [אלא שהמשך הדברים כפי הגרסה שלפנינו אינה מיושבת. ערש"ש ושלמי נדרים. וע"ע בריטב"א להלן כו. בהרחבה].

(ע"ב) 'אמר ליה רבא: אם כן למה לי למימר'. לפי גרסתנו ששבועות הבאי אסורים, שאלת רבא הלא פשוט שאסור להשבע באופן זה של גומא. ואיסור זה מדרבנן. כן פירש הרא"ש. והרבה ראשונים גורסים כשם שנדרי הבאי מותרים כן שבועות הבאי מותרים. ופירש הר"ן לפי זה שהקושיא לאידך גיסא; ודאי מותר הדבר כיון שמדבר בלשון גומא וכוונתו ידועה. ע"ע על סברות קטניות בלשונות הגמרא, במצוין בקדושין עה.

'ועוד דומיא דנדר קתני'. הר"ן מפרש: מה בנדר מדובר בשני אופנים, 'כעול מצרים' ו'כקורת בית הבד' אף שבועה כן, והלא בנחש כקורת בית הבד אין שייכת לשון גומא אלא דברי הבאי בעלמא הם ואם כן כשנשבע שראה כזה הרי זו שבועת שוא.

ואולם מדברי הרא"ש (כאן ובנויר יא:) נראה שאף ב'נחש כקורת בית הבד' שייכת לשון הפלגה, ואין זו שבועת שוא, ועל כן מפרש הקושיא בדרך אחרת; בדומה לנדר שאוסר דבר על עצמו אם לא ראה, כך בשבועה מדובר על אופן דומה ולא על 'שבועה שראיתי'. ע"ע בפירוט העמדת שיטת הראשונים בפירוש הסוגיא, בספר קרן אורה.

דף כה

'לא לאפוקי מקניא דרבא... ואישתכח דקושטא אישתבע... ולישתבע דמקיימתון כל מצות?' – משמע מצות ציצית...' מבואר שגם משמעות רחוקה שאינה כפי דעת סתם בני אדם, אם אך הלשון סובלתה – יכול הנודר לפרש שנתכוין לכך, ואם עבר פטור. וכמבואר בסוגיא לעיל (כ.) 'נדר בחרם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים' וכד' (עפ"י נמוקי יוסף).

'נסב ספר תורה ואישתבע דפרעיה'. כתב הר"ן שהיה אותו אדם מודה במקצת ולא כפר בכל, שהרי אין נקיטת חפץ על שבועת היסת (= שבועה שתקנו חכמים ב'כופר הכל'). וכן היא שיטת רוב הפוסקים. וכתב מהרי"ק (שורש י. והובא ברמ"א חו"מ פז, יג) שדיין שהורה להשביע בנקיטת חפץ, ונמנע הלה מלהישבע ושילם – הרי זו טעות בדבר משנה, וחוזר. וכתב על כך הש"ך (שם סקל"ח): 'ואני אומר שמהרי"ק והנמשכים אחריו טעו בדבר משנה וחוזר'. והאריך להוכיח שהרבה מן הראשונים סברו שאף בשבועת היסת יש

נקיטת חפץ, ואם כי אין עושים כן לכתחילה, אבל אם כבר נעשה מעשה – אינו חוזר. והביא גם כמה ראיות מהגמרא לדבר. וכתב שגם מסוגיתנו משתמע כן, כי דוחק הוא לומר כמו שכתב הר"ן שמדובר כאן במודה במקצת, שלא הוזכר זאת בגמרא.

והמאירי פירש שהיה מחמיר על עצמו ליטול ספר תורה אעפ"י שאינו חייב, כדי שתהא לו עילה ליתן את הקנה לחברו בלא שתיגלה תחבולתו (וכן כיוון החת"ס בחדושי). וב'מגדל עוז' (שבועות יא, ג) כתב שאותו רמאי חפץ היה להראות שנהוג לפני משורת הדין, לכך נקט ספר תורה בידו שלא מן הדין. (ואף על פי שראיתי כבר תירוצים אחרים, לא רציתי להאריך, כי די לי בזה. ונכון הוא. שם).

ז' וכן מצינו במשה רבינו כשהשיע את ישראל'... 'קצת קשה' – כתבו התוס' בשבועות (כט.) – מה הוסיפה השבועה; כשם שהיה ירא שלא יעבדו עבודה זרה, כך יש לחוש שיעברו על השבועה? וכתב המהרש"א (שם): 'לא קשה מידי' שלולא שקבלו עליהם קיום התורה בשבועה, לא היו נענשים אם עברו עליה.

א. לא הבנתי קושי, הלא התוס' לא הקשו מהשבועה שבהר סיני אלא מזו שבערבות מואב, שכבר קבלו את התורה קודם לכן. ב. אין להקשות לדברי המהרש"א (וכן קשה על ענין 'מושבע ועומד מהר סיני') מה מחייב לקיים את השבועה בעצמה, הרי לא קדמה לה קבלה להתחייב לקיימה? הא לא קשיא, שהעונש של העובר על שבועתו מגיע אף ללא דין התורה 'לא יחל דברו', אלא מצד הסברה האנושית, כיון שעובר הוא על שבועת פיו עצמו (ע' בהקדמת הגר"ש שקאפ זצ"ל לספר שערי ישר).

ואם תאמר לפי זה כל העובר על מצות עשה, נמצא עובר על לאו של שבועה ועל כל יחל. וכן יש לשאול על האלה והשבועה שקבלו בימי עזרא – יש לומר שהשבועה היתה באופן כללי על קבלת עול תורה ומצוות, ולא באה להוסיף חומרה בפרטי המצוות. אמנם הפורק מעליו עול תורה לגמרי ואינו חפץ לקיימה – אפשר שעובר על לאו דשבועה שבערבות מואב (עפ"י מנחת שלמה נב).

ובחזון איש (י"ד ב, כז) כתב שאף שהשיעם משה, הדורות הבאים אינם חייבים עליה משום שבועה ממש אלא משום ברית, ומכל מקום ענינה כשבועה. ו'מושבע ועומד מהר סיני' שאמרו – לאו דוקא אלא 'מוזהר ועומד'. שאם לא כן הרי כל 'לא תעשה' שאין בו מלקות, יתרו בו משום שבועה וילקה. ועוד הלא אין שבועה חלה על איסורין.

ז' הווי יודעים שלא על דעתכם אני משיע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום שנאמר ולא אתכם לבדכם וגו'. כלומר, כיון שאני משיע את אשר ישנו פה ואשר איננו פה ולא אתכם לבדכם, הרי כשם שאת הדורות הבאים אני משיע על דעתי ועל דעת המקום, שאין בלבם כל תנאי ופירוש אחר, כך גם אתכם אני משיע כמוהם (עפ"י הירושלמי).

ד' דאסיקו שמא לעבודת כוכבים אלוה'. ואם תאמר, יאמר להם משה בשם הוי"ה, ומעתה לא יוכלו להערים לקרוא לעבודה זרה בשם המיוחד? ויש לומר שלא רצה להזכירו ברבים ככתוב זה שמי לעולם – להעלים. או גם יש לומר שעבודה זרה קראו לה בשם המיוחד, כפי שדרשו בבראשית רבה על אז הוחל לקרא בשם ה' – לקרוא לע"ז בשם ה' (עפ"י ר"מ תלמיד הרשב"א; וכן מובא בריטב"א שבועות כט. נמוקי יוסף). וכן אמרו: כל השמות האמורים במיכה – חול, אע"פ שיש בהם שם מיוחד (תוס' שבועות שם; מאירי. ואולם הרמב"ן שם והריטב"א שם לה: פירשו מאמר זה בכונה אחרת).

(ע"ב) 'ראה אותן אוכלין תאנים ואמר הרי עליכם קרבן ונמצאו אביו ואחיו והיו עמהן אחרים'.

נראה שצריך לומר 'היו עמהן...' והוא קטע חדש ולא סיום הדבר הקודם, אלא אם נמצאו אביו ואחיו – נדרי שגגות הם ומותרים. ואם היו גם אחרים – מחלוקת בית שמאי ובית הלל בדין האחרים (שלמי נדריים, ונסתייע מגרסת ראשונים).

'כשם שנדרי שגגות מותרין כך שבועות שגגות מותרות'. במסכת שבועות (כו:) למדו שאין השבועה חלה בטעות, מן הכתוב 'לכל אשר יבטא האדם בשבועה' [שיהא אדם בשעת שבועה, שיהא לבו עליו]. רש"י שם. ודין הנדריים נלמד לענין זה מן השבועה (כדמשמע בגמרא ומפורש בתוס' קידושין יג. ובפרוש הרא"ש כאן ועוד).

יש ללמוד מכך שהטעם שנדרי שגגות אינם חלים, לא משום סברא בעלמא שיש אומדנא-דמוכח לביטול הנדר, כי אז לא היינו צריכים לילפותא מיוחדת בשבועות ונדריים, והרי בכל החלויות שאדם פועל, כבקנינים וכדומה, כשיש אומדנא מוכחת לבטלה – החלות בטלה, אלא יש לומר שאין כאן אומדנא מוכחת לביטול, ואף על פי כן דין מיוחד הוא בנדריים שאינם חלים ללא דעת שלמה – 'האדם בשבועה'. ועיקר החילוק בין נדרי שגגות לפתח הנפתח על ידי חכם בלבד הוא, שבשגגות הטעות היתה בעצם הנדר, כגון שאמר 'כולכם אסורים' והיו שם אחיו או אביו שלא היתה דעתו עליהם כלל. מה שאין כן בפתח, הטעות נובעת מסיבה חיצונית ולא בעיקר הנדר (חידושי הגר"ח על הש"ס).

החילוק הנזכר בין סוג הטעות ב'נדרי שגגות' ובין הטעות של 'פתח', נראה שמבואר הוא בר"ן (בד"ה וב"ה וד"ה תנן התם). אמנם התוס' (להלן כח.) כתבו שנדרי שגגות מותרים משום 'דאנן סהדי שדעתו לכך'. ויש לפרש לאור האמור שאין כוונתם לגדר 'אנן סהדי' המועיל בכל התורה אלא דין פרטי הוא בנדריים להחשיב אף כעין זה לאומדנא, להחזיר את נדרו [וכן יש לפרש בדברי הרמב"ם הל' נדריים ח,ד]. תדע שהתוס' בעצמם כתבו (כו סע"א) שדין ארבעה נדריים – קולא הוא בנדריים. וגם מובן שנקטו לשון 'התיירו חכמים', לומר שהוא דין בנדריים בלבד, בדומה להתרת החכם את הנדר.

ויש מקום לומר בדרך אחרת, שלולא קרא הוה אמינא כיון שהכניס עצמו בידועין לדבר והיה לו ליקח בחשבון שמא טועה הוא ואעפ"כ אסר על עצמו בהחלט, הרי זה כמחייב עצמו בממון לחברו אם אכל, שנראה שאעפ"י שהיה סבור שלא אכל, אם נדע שאכל הרי חייב עצמו ולא כל כמיניה לומר טועה הייתי. [וי"א עוד שנדר שונה משאר חלויות שאין האדם מחיל האיסור אלא התורה מחילתו הלכך הייתי אומר שחל האיסור אפילו בטעות, כל שכלול הדבר בדיבור האדם. עפ"י הגרנ"ט והגרנ"ד. וע"ע בשיעורי הגר"ד ט:]. ולענין שבועת ביטוי לשעבר, הו"א שחייב קרבן כשאר שגגה, קמ"ל שהשוגג פטור (ע' קר"א).

*

'עד שבא רבי עקיבא ולימד...'

בכל המשנה, התוספתא, ספרא וספרי, לא נמצא (עפ"י בדיקת מחשב) ביטוי זה, **'עד שבא... ולימד'** אלא ביחס לרבי עקיבא, מלבד פעם אחת ברבן גמליאל.

יתכן לפרש, כלפי מה שאמרו (ביבמות סב:) שהיה העולם שמם עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם... – וזהו שאמרו (בסנהדרין פו) שכל המשנה והתוספתא הספרא והספרי – אליבא דרבי עקיבא. כי התנאים השונים אותם, ר' מאיר, ר' נחמיה, ר' יהודה ור' שמעון – הם מתלמידי רבי עקיבא שהעמיד בזקנותו לאחר שמתו עשרים וארבע אלף זוגות תלמידיו והיה העולם שמם והם הם העמידו תורה (כמו שאמרו ביבמות שם). וכשהזכירו תלמידיו את דבריו, רמזו את זכות רבם הגדול ואת מפעלו שבא והעמיד תלמידים בשנית, ואילולא שבא רבי עקיבא ולימד – כמה היה העולם חסר. הנה ציוני המקומות לביטוי זה (במקורות הנ"ל וגם בשאר ברייתות המובאות בתלמוד, מלבד המקבילות): מעשר שני ה,ה; שבת

סד: ראש השנה יז: יבמות סב: נדרים כה: ב"מ סב. תוספתא פסחים א, ו; תוספתא מו"ק ב, ו; ספרא – מצורע פ' זבים פ"ט. שו"ר שכבר העיר על כך ר"צ הכהן זצ"ל בלקוטי מאמרים עמ' 81. וכן הרחיב בזה בספר מגדים חדשים שבת סד: בביריות שבתלמוד מובא ביטוי זה במקומות ספורים כלפי כמה חכמים: שמעון בן שטח (כתובות פב: קדושין טו). [וגם כלפי הוזכר שם ש'היה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה]; רבן גמליאל [הוקנים] (עירובין קא: ומו"ק כז:); יהושע בן גמלא (ב"ב כא.); ר' חנניא בן עקיבא (שבת סג:); ר' צדוק (גדה לא.); ר' אושעיא ברבי (תגיגה ז).

דף כו

'בית שמאי סברי לה כרבי מאיר דאמר תפוס לשון ראשון, ובית הלל שסברי לה כרבי יוסי דאמר בגמר דבריו אדם נתפס'. הראשונים בארו שנידוננו אינו זהה ממש למחלוקת רבי מאיר ורבי יוסי, שהם נחלקו כששני החלקים שבדיבור סותרים זה לזה, ואילו כאן החלק השני אינו אלא מבאר את תחילת המשפט. ומכל מקום לר"מ תחילת הדברים העיקר, ולכן כשמוסיף עתה 'חוץ מאבא' אינו סותר לדיבור שאמר בתחילה 'כולכם', אבל לרבי יוסי נחשב כביטול לנדר הקודם, שאף גמר דבריו הוא העיקר (וע"ע ברא"ש, רשב"א ומאירי).

ונראה להוסיף באור לבאורם; אם ההתחלה היא עיקר הדיבור הרי משמעות המלה 'כולכם' שאומר עתה היא בדיוק אותה משמעות שאמר בנדרו, שהיא כוללת את כולם אלא שמוסיף ואומר 'חוץ מאבא' להוציא את אביו מן הכלל הזה. מה שאין כן לרבי יוסי, אין המשמעות של ההתחלה אלא בהתחשב עם סוף הדיבור, והרי זה כאילו הקדים ואמר 'חוץ מאבא – כולכם', ונמצא שמשמעות 'כולכם' היא כל מי שאינו אביו. הרי שביטל את משמעות הביטוי שנדר, כי קודם אמר 'כולכם' על כל העומדים שם, ועתה 'כולכם' – כל השאר מלבד האב. וכן בכל כיוצא בזה. השאלה אם תחילת הדברים כוללת הכל או אינה כוללת אלא כפי מה שיוצא מן הדיבור כולו.

פירוש חדש בענין 'תפוס לשון ראשון' בסוגיא – ע' בתורי"ד.

לדעת הרמב"ן, לא אמרו 'נדר שהותר מקצתו הותר כולו' אלא כשהותר ע"י שגגה או פתח, אבל לא בחרטה (ואין כן דעת הרמב"ם. ערשב"א). ויש לבאר טעם הדבר, כי חלוק התר הנדר ביסודו כשניתר על ידי פתח או ע"י חרטה; בפתח נתבטל 'מעשה' הנדר כי נחשב שהנדר נעשה בטעות, ואילו בחרטה המעשה לא בטל אלא ש'חלות' הנדר נעקרה.

וכן מורים דברי המאירי (נט עה) במה שכתב שאין מועילה שאלה על הקדשות ותרומה רק על ידי פתח אבל לא בחרטה [ואין הדבר מוסכם. עש"ך רנח, ד; מחנה אפרים הל' צדקה ה. ומסתימת דברי הרמב"ם (נדרים ד, ז) נראה לכאורה שנדרי הקדש כנדרי איסור]. וטעם הדבר כנ"ל, שההתר שע"י חרטה חלוק מיסודו מהתר שע"י פתח, שהמעשה קיים ורק החלות נעקרת הלכך אין בכח החכם לעקור את חלות דיני הממונות שחלו כתוצאה מההקדש, משא"כ בפתח שמחשיב את מעשה הנדר כטעות.

ואולם מדברי הרמב"ם בהרבה מקומות מבואר שפתח וחרטה אינם שני התרים השונים ביסודם אלא הכל התר אחד הוא, ויסודו בכך שדעתו של עכשיו אינה אותה דעה שהיתה לו בשעת הנדר (מהגר"א עוזר שליט"א, שיעור מטות-מסעי תשס"ז).